

tanınmış turizm merkezleri durumuna getirmiştir. Med-cezir hareketleri sonucunda meydana gelen seviye değişimleri Akdeniz'de önemli değildir. Genellikle 20-30 cm. civarında olan bu değişimler istisnâ olarak Tunus'un doğusunda 1 metreyi, Gabes körfezinde de 2 metreyi bulur.

Akdenizdeki akıntı sistemi sade bir görünüştendir. Bu akıntılar Cebelitârik Boğazı'ndan giren suların Afrika kıyıları boyunca doğuya doğru ilerlemesi ile başlamaktadır. Akdeniz'in daha tuzlu suları da Cebelitârik'tan giren az tuzlu okyanus sularının altından Atlas Okyanusu'na gider ve farklı yoğunluktaki bu iki deniz suyu belli bir yüzey boyunca birbirine karışmadan temas halinde bulunurlar (aş. bk. Tarih bölümü) Yüzey akıntısı Tunus açıklarından sonra Sicilya'nın kuzeyinden geçip İtalya kıyılarını takip ederek kuzeybatıya yönelir. Tunus kıyılarına varmadan önce bu akıntıdan ayrılan diğer bir kol kuzeye yönelerek Fransa kıyılarına kadar uzanır.

Akdeniz'de diğer bir akıntı sistemi Sicilya'nın güneyinden başlamakta, Afrika kıyıları boyunca doğuya doğru ilerlemekte ve Mısır'ı geçtikten sonra kuzeye dönerek Güney Anadolu kıyılarında yeniden yön değiştirerek batıya, daha sonra da kuzeye yönelerek Ege denizine girmektedir.

Bugün Akdeniz'i kuşatan ülkeler arasında İspanya, Fransa, İtalya, Yugoslavya, Arnavutluk, Yunanistan, Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Mısır, Libya, Tunus, Cezayir ve Fas bulunmaktadır. Akdeniz'in en büyük adaları Sicilya, Sardinya, Kıbrıs, Korsika, Girit, Mayorka ve Rodos'tur.

Akdeniz'de derinliği az kısımlar dışında balıkçılık fakirdir. Bu bakımdan en verimli alanlar İspanya kıyıları ile Gabes ve Lion körfezleridir. Bunların dışında Sardinya'yı Korsika'dan, Sicilya'yı İtalya'dan ayıran boğazlar ile kıyılardaki çeşitli lagünler balıkçılık bakımından önemlidir. Genel olarak balıkçılık faaliyeti batıdan doğuya doğru azalır. Torik ve uskumru bütün Akdeniz kıyılarında en fazla avlanan balık türüdür. Akdeniz ülkeleri arasında en çok balık üretenler İtalya, İspanya, Fas ve Türkiye'dir. Akdeniz'de tutulan balıkların yüzde 65'i taze olarak pazarlanır.

Akdeniz'in kayalık kıyılarında ıstakoz ve karides türleri, deltalarda ve az tuzlu lagünlerde yılan balığı ticarî önemi olan deniz ürünleridir. Ticarî önemi faz-

la olan ton balığı (orkinos) Atlas Okyanusu'ndan Cebelitârik yoluyla bu denize girer ve çeşitli yönlerle dağılır. Gabes körfezi ve Mısır kıyılarında süngercilik, Napoli kıyılarında mercan avcılığı gelişmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Besim Darkot, *Avrupa Coğrafyası*, İstanbul 1969, s. 27-28; Hamit İnandık, *Deniz ve Kıyı Coğrafyası*, İstanbul 1971, s. 78-79; a.mlf., "Türkiye Çevresindeki Denizlerin Başlıca Özellikleri", *İÜ Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, sy. 14, İstanbul 1964, s. 29-53; Ahmet Ardel, *Hidroğrafya, Okyanuslar ve Denizler*, İstanbul 1975, s. 222-225; Ajun Kurter, *Oseanografya*, İstanbul 1977, s. 21, 31, 99.

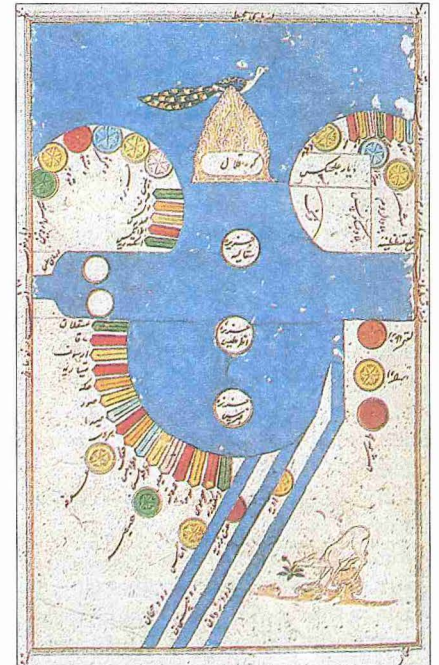
METİN TUNCEL

□ TARİH. Akdeniz'in bazı İslâm tarih ve coğrafya kaynaklarında, Batı dillerinde kullanılan Latince Mediterraneum Mare (karakar arasındaki deniz) ve Internum Mare (iç deniz) adlarıyla aynı mânaya gelen el-Bahrü'l-mutavassıt ve el-Bahrü'd-dâhilî gibi isimlerle zikredilmiş olduğu görülmekte ise de bu tabirlerin yerleşmediği anlaşılmaktadır. Bugünkü Arapça'da el-Bahrü'l-ebayz el-mutavassıt denilen Akdeniz, tarih boyunca müslümanlar tarafından daha çok Bahrü'r-Rûm (Romalılar denizi) ve kıyısında yer alan kara parçalarından dolayı da Bahrü'l-Endelûs, Bahrü'l-Mağrib, Bahrü'l-İfrîkîyye, Bahrü'l-İskenderiyye, Bahrü's-Şam, Bahrü'l-Kostantiniyye ve Bahrü'l-Efrenç gibi adlarla anılmıştır.

Akdeniz hakkında bilgi veren müelliflerden Mes'ûdî (ö. 965), coğrafyaya dair eski eserlerden naklen, uzunluğunun 5000 mil ve genişliğinin 600-800 mil arasında olduğunu ve Abbâsî Halifesi Hârûnürreşîd'in Kızıldeniz (Bahrü'l - Kulzûm) ile bu denizi birleştirmek istediğini, ancak Bizanslılar'ın açılacak kanalı kullanarak hacılara zarar verebileceği düşüncesiyle bundan vazgeçtiğini belirtmektedir. Atlas Okyanusu'na bağlı denizleri anlatırken bir efsaneyi de nakleden Nüveyrî (ö. 1332), önceleri aynı kara parçası üzerinde bulunan Endülûs ile Berberî ülkesindeki insanların aralarındaki anlaşmazlıkları gidermek için İskender'den yardım istediklerini, onun da aradaki bölgeyi kazdırarak açılan boğazla iki ülkeyi birbirinden ayırdığını anlatmaktadır. Nüveyrî Akdeniz'de 170 civarında ada bulunduğunu, bu adalarda oturan Franklar'ın buraları imar ettiklerini, ancak bunların İslâm'ın ilk devirlerindeki gazveler sırasında tahrip olduğunu yazmaktadır.

Osmanlılar ise daha çok İstanbul Boğazı'nın kuzeyinden başlayıp Marmara ve Ege denizi ile birlikte Cebelitârik Boğazı'na kadar uzanan denizi Akdeniz olarak kabul etmişler ve bu denizin adını da Karadeniz'in zıddı olarak ele alıp Bahr-i Rûm'un yanı sıra Bahr-i Ebyaz ve daha yaygın olarak da Bahr-i Sefîd ve Deryâ-yı Sefîd şeklinde kullanmışlardır. Bu sebeple Osmanlılar'ın Akdeniz'e açılan donanmasına Donanma-i Bahr-i Sefîd, Kaptanpaşa eyaletine de Cezâyir-i Bahr-i Sefîd adı verilmiştir. Pîrî Reis, Cebelitârik'tan itibaren bugünkü Akdeniz'i Bahr-i Rûm, Bahr-i İspanya, Akdeniz ve Karadeniz olarak dörde ayırır ve Bahr-i Rûm'a bu denizin dörtte birini teşkil ettiği için Bahr-i Rub' adının verildiğini de nakleder. Bahr-i Rûm tabiri ile Akdeniz'in Avrupa kıyılarını kasteden Pîrî Reis, Akdeniz tabiri ile de Afrika kıyılarını anlatmakta ve Bahr-i Ebyaz dediği Akdeniz'in tamamına kıyısı olan bölgeler arasında Arap, Efrenç, Rum ve Mağrib diyarlarını saymaktadır. Kâtip Çelebi Bahr-i Rûm'u, Cebelitârik (Septe) Boğazı'ndan başlayıp Şam sahillerine kadar uzanan Avrupa ve Afrika arasındaki deniz olarak tarif eder ve bu denize Osmanlılar'ın Akdeniz adını verdiklerini be-

İstahrî'nin *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik* adlı eserinde Akdeniz (TSMK, Bağdat Köşkü, nr. 334, vr. 41*)

lirtir. Akdeniz'in bu tarifine İstanbul Boğazi'nin de dahil eden ve Karadeniz'e kadar uzatan Kâtip Çelebi, müslüman gemicilerin ölçüsüyle Akdeniz'in kıyı uzunluğunun 13.057 mil olduğunu yazmaktadır. Evliya Çelebi ise Bahr-i Rûm tabirini İstanbul ile Gelibolu arasındaki Marmara denizi için kullanır ve Kilitbahir'den (Kilidü'l-bahr) aşağıdaki denizin Akdeniz olduğunu belirtir. Ayrıca kendi müşahedelerine dayanarak Yedikule-Kalamış arasında iki denizi birbirinden ayıran kırmızı bir hatın bulunduğunu ve bunun kuzeyindeki denizin renginin siyah (Karadeniz), güneyindekinin ise beyaz (Akdeniz) olduğunu ileri sürer.

Kur'ân-ı Kerim'de yer alan denizlerle ilgili bazı âyetlerin tefsirinde müfessirler Bahrü'r-Rûm adıyla Akdeniz'e de işaret etmişler ve "mecmau'l-bahreyn" (iki denizin birleştiği yer; bk. el-Kehf 18/60-61); "seb'atü ebhur" (yedi deniz; bk. Lokmân 31/27), "merace'l-bahreyn" (acı ve tatlı sulu iki denizin birbirine karışmamak üzere salıverildiği yer; bk. er-Rahmân 55/19) ibarelerinde kastedilen denizlerden birinin bu deniz olduğunu kabul etmişlerdir (bk. MERACÜ'L-BAHREYN).

Yerleşim bakımından dünyanın en hareketli ve en fazla devlet kurulmuş bölgesi Akdeniz'dir. Milâttan önce III. binyıldan itibaren Akdeniz kıyılarına yerleşen milletler Girit, Miken, Kıbrıs, Akha, Yunan, İyon, Fenike ve Kartaca gibi medeniyetler kurdular ve bu topraklarda ortak bir kültür oluşturdular. Fakat güçlerini denize bağlayan bu devletler fazla uzun ömürlü olamadılar ve Akdeniz'de siyasî-iktisadî birlik ancak Roma İmparatorluğu zamanında tesis edilebildi.

Müslümanların VII. asrın ortalarına doğru Suriye ve Filistin topraklarını ele geçirmesi (635-636) ve Amr b. Âs'ın Mısır'ı fethi (640-646) gibi olaylar üzerine İslâm dünyası ilk defa Akdeniz ile karşılaşmış oldu. Hz. Osman devrinde 649 ve 653 yıllarında Kıbrıs'a iki sefer düzenlendi; Mısır Valisi Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh kumandasındaki donanma, Fenike açıklarında Zâtü's-savârî adı verilen savaşta Bizans donanmasını mağlûp etti (34/654-55). Bu savaşta ele geçirilen gemiler Mısır donanmasının kurulmasında etkili olmuş ve Emevîler zamanında Bizans'a karşı yapılan deniz savaşlarında önemli bir rol oynamıştır. Daha sonraları Kıbrıs ve Arvad adaları Muâviye zamanında (661-680) tamamen fethedilerek Rodos, Girit ve Sicilya gibi adalara seferler düzenlendi. Ayrıca Akde-

niz'deki Bizans donanmasına karşı koya-bilmek amacıyla bugünkü Kahire yakınlarında Nil üzerinde bulunan Ravza adasında bir tersane inşa edildi (54/674).

VIII. asrın başında İspanya'ya geçen İslâm orduları Akdeniz'in doğu ve güneyini ellerinde tuttukları gibi kuzeyinde de faaliyet göstermeye başladılar. Böylece Akdeniz'in kuzeybatısına ulaşan İslâm kuvvetleri ile bölgede siyasî-askerî denge tamamen değişti. İspanya'nın müslümanlar tarafından fethiyle başlayan ve sekiz asır devam eden dönemde (756-1492) Akdeniz'in doğu, güney ve batı kısımları müslümanların hâkimiyetinde kaldı. Kuzeyde ise hristiyan dünyası varlığını sürdürmeye devam etti; ancak Ortaçağ Akdeniz medeniyeti, esas olarak VIII. ve IX. yüzyıllarda müslümanların hâkim olduğu kıyılarda gelişti. Endülüs Emevîleri'yle Abbâsîler arasındaki sıkı ilişkiler, denizlerdeki müslüman gemilerinin serbestçe dolaşmasını sağladı ve bu devirde Doğu mallarının Batı'ya taşınması münasebetiyle gelişen Akdeniz ticareti, ticarî dengeyi Batılılar aleyhine bozdu. Bu dönemde Arap gemicileri doğuda Antakya Limanı'ndan batıda Cebelitârk'a kadar Akdeniz'i otuz altı günde geçiyorlardı.

Ağlebî Emîri I. Ziyâdetullah tarafından başlatılan (827-831) ve halefleri zamanında devam ettirilen seferler sonunda Sicilya adasının üçte biri Ağlebîler'in eline geçti (840). Sonraki yıllarda Bizans'la barış yapılması, İslâm kültürünün tam mânasıyla Sicilya'ya yayılmasını sağladı. Böylece Ağlebîler, Akdeniz ticaretine hâkim olan limanları ve bu limanların zengin iç bölgelerini ellerine geçirdiler. Malta adasının alınmasıyla da (869) Akdeniz'deki Ağlebî üstünlüğü giderek arttı. Sicilya, Ağlebîler'in Akdeniz'deki fetih hareketleri için bir üs vazifesi gördü ve daha sonra tamamını ele geçiren Fâtımîler zamanında da özellikle İtalya topraklarına yapılan akınlar da bir deniz üssü olarak kullanıldı. Bütün Kuzey Afrika'ya hâkim olan Fâtımîler Akdeniz'deki mücadelede denizciliğin önemini kavrayarak müstahkem limanlar inşa ettiler ve bu maksatla kurdukları Mehdiyye şehrini de deniz üssü haline getirip Sardinya ve Korsika adaları üzerine düzenledikleri başarılı seferlerle Akdeniz'de hâkimiyeti ellerine geçirdiler. Fâtımîler ayrıca, Bizanslılar'ın Doğu Akdeniz'deki faaliyetlerini önlemek için de Kahire, Dimyat ve İskenderiye gibi şehirlerdeki tersaneleri geliştire-

rerek güçlü bir donanma meydana getirdiler. Mağrib'de hüküm süren Murâbitlar ve Muvahhidler zamanında ise özellikle Endülüs bölgesine nakliyecilik yapıldı ve güçlü donanmalarıyla da Batı Akdeniz bölgesi kontrol altında tutuldu.

XI. yüzyılda hristiyan Batı müslüman Doğu ile temaslarını arttırdı. İspanya'da müslümanların giderek zayıflamaları üzerine ve özellikle Haçlı seferleri sırasında hristiyanlar Akdeniz'de serbestçe dolaşmaya başladılar. İtalya şehir cumhuriyetlerinden Venedik ve Cenova'nın Akdeniz'de hâkimiyet kurmaları Haçlılar'ın deniz yoluyla Filistin'e geçmelerini kolaylaştırdı. Kudüs Haçlı Krallığı'nın Doğu Akdeniz sahillerindeki şehirleri ele geçirmesi, bilhassa Venedikliler'le Cenevizliler'in güçlenmelerine sebep oldu. Avrupalılar zirâf ve sınaî bakımdan daha ileri bir seviyeye gelmiş olan İslâm ülkelerinin mahsullerini almak üzere Doğu Akdeniz limanlarına geldiler. Böylece Akdeniz Doğu mallarının Avrupa'ya nakledildiği bir ara ticaret bölgesi haline geldi.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin Güney ve Batı Anadolu'yu ele geçirmesinden sonra Akdeniz dünyasıyla karşılaşan Türkler, önceleri sadece kendi sahillerinde faaliyet gösterebildiler. Çaka Bey, İzmir bölgesindeki hâkimiyeti sırasında kuvvetli bir donanma meydana getirerek Midilli ve Sakız ile civardaki bazı adaları fethetti. Yine Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad (1220-1237), Akdeniz sahillerinin korunması maksadıyla bir harp filosu meydana getirebilmek için Alâiye'de (Alanya) bir tersane inşa ettirdi. Ancak Selçuklular Akdeniz'de üstünlük sağlayabilecek güce sahip değillerdi. Anadolu beylikleri döneminde Akdeniz'e kıyası bulunan Menteşe, Aydın, Saruhan ve Karesioğulları'nın denizdeki faaliyetleri de sadece sahillere münhasır kaldı. Bunlar arasında Aydınoğlu Umur Bey'in adalar ve Rumeli kıyılarına tertip ettiği akınlar önemli bir yer tutmaktadır.

Osmanlılar'ın Akdeniz kıyılarına ulaşmasından sonra beyliklerden kalan donanmalardan istifade edilmiş, boğazı ve sahilleri Venedikliler'e karşı koruyabilmek için Gelibolu'daki eski tersane faal hale getirilmiştir. Yıldırım Bayezid devrinde Venedik ve Ceneviz donanmalarına karşı bazı başarılar elde edildi. Nihayet Fâtih Sultan Mehmed'in İstanbul'u alarak Bizans İmparatorluğu'nu ortadan kaldırması ve Rumeli'de gerçekleştiren fetihler üzerine yeni bir statü

oluşt. II. Bayezid devrinde ve özellikle XVI. yüzyılda Osmanlı donanmasının Akdeniz'deki gücünü giderek arttırması neticesinde Suriye (1516), Mısır (1517), Cezayir (1529), Tunus (1534) ve Trablusgarp (1551) Osmanlı topraklarına katıldı. Ayrıca Rodos (1522) ve Kıbrıs'ın fethi (1571), Akdeniz dünyasında Osmanlı hâkimiyetinin yayılmasını sağladı. Böylece Osmanlılar kuzeyde İtalya kıyılarına ulaştıkları gibi güneyde Fas'a kadar olan bölgeyi de ele geçirdiler. Güçlü donanmalarıyla her sene Akdeniz'de sefere çıkan Osmanlılar'a karşı koyabilmek ancak çeşitli ittifaklarla mümkün oluyordu. XVI. yüzyılda dünyanın en gelişmiş tersane ve donanmasına sahip olan Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'deki üstünlüğü İnebahtı yenilgisiyle sarsılmışsa da daha sonra Girit'in fethi (1669) gibi zaferler XVII. yüzyılda bu üstünlüğün yine devam ettiğini göstermektedir. Osmanlı donanması ile Kuzey Afrika'da üslenen ve gücünü giderek arttıran Garp Ocakları'nın denizcileri Akdeniz'de Türk hâkimiyetinin devam etmesinde büyük rol oynamışlardır.

Osmanlı denizciliğinde önemli bir yeri olan Akdeniz konusunda çok sayıda eser yazılmıştır. Bunların en önemlisi Pîrî Reis'in kaleme aldığı *Kitâb-ı Bahriye* olup bütün sahillerin tarihî coğraf-

yasını anlatmakta ve denizciler için gerekli bilgileri ihtiva etmektedir. Bu eserde Akdeniz'deki Osmanlı donanmasının uğrayacağı limanlar, sığınak yerleri ve ikmal yapabileceği iskeleler de belirtilmiştir. Akdeniz'de bulunan Osmanlı gemilerinin takip edeceği seyir hattı ve menziller ticarî ve askerî maksatlarla resmî olarak da tesbit ediliyordu. Nitekim XVI. yüzyılın sonlarında İstanbul-Otranto (Taranto) arasında Rumeli sahillerini takip eden deniz hattında yetmiş yedi iskele, İstanbul-Cebelitânk arasında doğu ve güney kıyılarını takip eden hatta ise elli beş iskele bulunuyordu.

Akdeniz'deki Osmanlı hâkimiyeti döneminde Avrupa denizciliği, bilhassa ticaret sahasında ancak Osmanlı Devleti ile yaptığı anlaşmalar sayesinde varlığını sürdürebildi. Akdeniz, Avrupa devletlerinin Kuzey denizindeki gemiciliklerini ilerletmeleri ve teknolojik faaliyetlerini sürdürmeleri ile yeni gelişmelere sahne oldu. İspanya ve Portekiz'in Ümit Burnu'nu keşfederek Atlas Okyanusu'na açılmaları, Doğu ticaret yollarının değişmesine ve Akdeniz'in ikinci plana düşmesine yol açtı. Ancak bu durum ticarete olumsuz yönde tesir etmekte birlikte Akdeniz'in siyasî ve iktisadî önemini sürdürmesini engellemedi. XVII. yüzyılda Venedik ile birlikte İngiltere ve

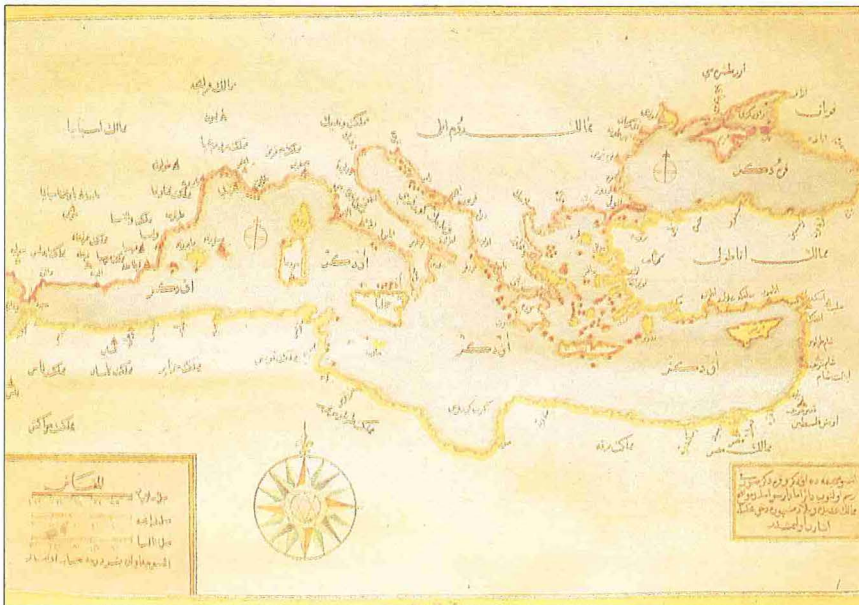
Fransa da Akdeniz'de görülmeye başladı. XVIII. yüzyıl, Akdeniz'de Osmanlı Devleti ile birlikte diğer denizci devletler için de okyanuslara açılmaları sebebiyle bir gerileme devri sayılabilir; ancak aynı zamanda, Doğu ticaretine ulaşabilmek için İngiltere, Fransa ve Rusya arasında rekabetin başladığına da şahit olunmaktadır. Bu arada Osmanlı Devleti bu devletler karşısında elindeki kilit yerleri muhafaza etmek için mücadelesini sürdürmüştür.

Akdeniz'in eski canlılığına kavuşması, Süveyş Kanalı'nın açılması (1869) ve buharlı gemilerin hizmete girmesi dönemine rastlar. Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla Ümit Burnu'nu dolaşan gemilere çok daha kısa bir yol temin edilmiş oluyordu. Ancak gelişmelere oldukça uzak kalan İslâm âlemi bu durumdan gereği gibi faydalanamadı ve giderek elindeki toprakları kaybetmek tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Bu dönemde İngiltere Malta (1800), Kıbrıs (1878) ve Mısır'ı (1882) işgal veya kiralama suretiyle ele geçirek Akdeniz'de üstünlük sağladı. Fransa ise 1830'da Cezayir ve 1881'de Tunus'u himayesi altına aldı. İtalya'nın Kuzey Afrika'daki Trablusgarp ve Bingazi gibi son Osmanlı topraklarını işgal etmesi (1911) ile de Akdeniz'de denge tamamen değişti. I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'deki varlığı son buldu. Daha sonra Türkler, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Anadolu kıyılarına tekrar sahip oldularsa da denizcilikteki milletlerarası mücadele sahnesinden tamamen çekilmiş oldular. Böylece Akdeniz'de, Suriye ve Lübnan'a hâkim olan Fransa ile Filistin, Ürdün ve Irak'a hâkim olan ve dolayısıyla petrol kaynaklarını da elinde bulunduran İngiltere kaldı.

II. Dünya Savaşı öncesinde büyük bir siyasî ve askerî güç dengesizliği içinde bulunan Akdeniz, 1940-1945 arasında meydana gelen çarpışmalardan önemli ölçüde etkilendi. Petrol rekabetinin ve bağımsızlık mücadelelerinin giderek arttığı bu dönemde İngiltere ve Fransa bölgedeki manda idareleri ile Uzakdoğu'da ve Kuzey Afrika'daki sömürgelerini terketmek zorunda kaldılar. 1947'de İsrail'in kurulması ve bunun getirdiği problemler Doğu Akdeniz için zaman zaman tehlikeli olmuş, süper güçlerin donanmalarını bölgeye sevketmelerine sebebiyet vermiştir.

Bugün Akdeniz Nato İttifakı'nın faaliyet sahası içinde önemli bir yer tutmaktadır.

Kâtip Çelebi'nin *Cihannümâ* adlı eserinde Akdeniz ve çevresini gösteren harita

BİBLİYOGRAFYA:

İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 231; Hemdânî, *Şıfatü Cezîretü'l-Ârab* (nşr. Muhammed b. Ali el-Ekva'), Riyad 1974, s. 6, 9, 14-15, 58; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (Abdülhamîd), I, 118-120; a.mlf., *et-Tenbîh*, s. 66-69; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 345; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Kahire 1923, I, 231-236; Süh-râb, *Kitâbü 'Acâ'ibü'l-ekâlîmi's-seb'a ilâ nihâyeti'l-îmâre* (nşr. Hans V. Mzik), Wien 1347/1929, s. 54-58, 71-73; Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvînî, *'Acâ'ibü'l-ma'hlûkât*, Beyrut 1978, s. 151-152, 175-177; Pîrî Reis, *Kitâb-ı Bahriye*, İstanbul 1935; Kâtip Çelebi, *Cihan-nümâ*, İstanbul 1145, s. 76-77; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 40-41, 460-461; VIII, 273-608; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XV, 312-314; XXI, 98-100; XXVII, 105; J. T. Reinaud, *Géographie d'Aboulféda*, Paris 1883 — Frankfurt 1985 (nşr. Fuat Sezgin); M. I. Newbigin, *The Mediterranean Lands*, London 1924; Tantâvî Cevherî, *el-Cevâhir*, Kahire 1351, IX, 181-182; XXIV, 17-18; Abdülazîz Sâlim — Ahmed Muhtâr el-Abbâdî, *Târîhu'l-bahriyyeti'l-İslâmiyye fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, Beyrut 1969; a.mlf., *Târîhu'l-bahriyyeti'l-İslâmiyye fi Mısr ve's-Şâm*, Beyrut 1981; W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi* (trc. Enver Ziya Karal), Ankara 1975; F. Braudel, *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II* (trc. Sian Reynolds), London 1976; Aly Mohamed Fahmy, *Muslim Naval Organisation in the Eastern Mediterranean*, Cairo 1980; Aziz Ahmed, *Târîhu Şıkkıliyyeti'l-İslâmiyye* (trc. Emin Tevfik et-Tayyibî), Trablusgarp 1399/1980; Hitti, *İslâm Tarihi*, III, 957-976; IV, 1028-1029; Yusuf Halacoğlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilâtı ve Yol Sistemi* (doçentlik tezi, 1982), İÜ Ed.Fak., s. 120-121; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 125, 145, 434-435; a.mlf., *Merkez-Bahriye*, s. 268, 359, 389, ayrıca bk. İndeks; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984, s. 87-98; H. İbrâhim Hasan, *İslâm Tarihi* (trc. İsmail Yiğit v.dğr.), İstanbul 1985, I, 334-335; II, 191-193, 357; III, 140; IV, 222, 1986; V, 295; VI, 28-34; Besim Darkot, "Akdeniz", *İA*, I, 233-237; D. M. Dunlop, "Bağır al-Rûm", *EI²* (İng.), I, 934-936.

İDRİS BOSTAN

el-AKDES

(الأكدهس)

Bahâullah diye bilinen
Mirza Hüseyin Ali'nin yazdığı
Bahâîliğin kutsal kitabı
(bk. BAHÂİLİK).

AKDİK, Kâmil

(1861-1941)

Son dönemin
"reîsülhattâtîn" unvanlı
meşhur hattatı.

29 Kasım 1861'de İstanbul'da Fındıklı'da doğdu. Tersâne-i Âmire erzak anbarı başkâtibi Süleyman Efendi'nin oğludur. İlk tahsilini yaptığı Zeyrek Sâliha

Kâmil
Akdik

Sultan Mektebi'nde yazı hocası Süleyman Efendi'den hat meşketmeye başladı. Fâtih Rüşdiyesi'ni bitirdikten sonra dahiliye muhasebesine memur oldu (1880). Bu arada Sâmi Efendi'ye dört yıl devam ederek sülüs-nesih yazılarından icâzet aldı (1884). Hocasının arzusuyla Kâmil mahlasını Hâşim'e çevirdi. Bu sebeple 1304-1307 (1887-1890) yılları arasındaki yazılarında Ahmed Hâşim imzasına rastlanmaktadır. Fakat bir müddet sonra tekrar Kâmil mahlasını kullanmaya başladığından bu isimle tanındı. Yazıdaki kabiliyet ve başarısı sebebiyle Divân-ı Hümâyun Mühimme Kalemî'ne tayin edildi (1894). Burada Sâmi Efendi'den divânî ve celî-divânî yazılarını ve tuğra çekmesini öğrenerek ertesi yıl nâmenüvisliğe getirildi. Hocası emekliye ayrılınca onun yerine Nişân-ı Hümâyun Ka-

lemi mümeyyizliği ve hutût-ı mütenevvia (bk. HAT) muallimi oldu (1909). Bu vazifesine 1914'te, yeni açılan Medresetü'l-hattâtîn sülüs-nesih hocalığı ile Galatasaray Sultânîsi rik'a dersleri hocalığı da ilâve edildi (1918). Bâbü'lî'nin lağvedilmesiyle Divân-ı Hümâyun'daki vazifesinden emekliye sevk edildi (1922). Harf inkılâbına kadar Hat Mektebi'nde hocalık yaptı (1928). Güzel Sanatlar Akademisi'nde hüsnuhat öğretilmesine müsaade edilince burada vefatına kadar yürüteceği yazı hocalığına başladı (1936). Biri 1935, diğeri 1940'ta olmak üzere Mısır prenslerinden Mehmed Ali Tevfik Paşa tarafından iki kere Mısır'a davet edildi. Birincisinde paşanın İslâm sanat ve mimarisinin hemen bütün devirlerini içine alan bir İslâm sanatları müzesi şeklinde yaptırdığı Kasrû'l-Menyel bünyesinde bulunan mescidin bütün yazılarını yazdı. İkincisinde ise aynı sarayda kurulan hat müzesine konulacak yazıları İbnülemin Mahmut Kemal İnal ile birlikte seçip tasnif etti. Günümüzde bir müze olarak kullanılan bu sarayın çeşitli bölümlerinde Kâmil Akdik'in pek çok yazısı bulunmaktadır. 23 Temmuz 1941 gecesi Fatih'teki evinde vefat etti ve Eyüp'te Gümüşsuyu Kabristanı'na defnedildi. Kabir kitabesi, oğlu ressam Şeref Akdik tarafından yazılmıştır.

Hat tarihinde zaman zaman kıdem ve dirayetiyle önde gelen hattatlara ve

Kâmil Akdik'in sülüs - nesih kütası (Emin Barın koleksiyonu)

